

ЧЕРНОВСЬКИЙ О. К.,

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
завідувач кафедри юридичної психології
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

УДК 159.920.7:[965–12]

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЮРИСТА

У статті обгрунтовано, що професійна компетентність юриста характеризується сформованістю цілісного комплексу знань, умінь та навиків, психологічних якостей, професійних можливостей і акмеологічних інваріантів. Всі інші компоненти особистості вважаються суб'єктивними характеристиками людини, вказують на ставлення юриста до професійної діяльності та на його індивідуальність.

Ключові слова: професійна компетентність, системний підхід, особистісно-інтегративний підхід, інтегральний напрям, рефлексивно-творчий напрям, психологічні якості, професійні можливості, акмеологічні інваріанти.

В статті указано, що професійна компетентність юриста характеризується сформованістю цілісного комплексу знань, умінь та навиків, психологічних якостей, професійних можливостей і акмеологічних інваріантів. Всі інші компоненти особистості вважаються суб'єктивними характеристиками людини, вказують на ставлення юриста до професійної діяльності та на його індивідуальність.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, системный подход, личностно-интегративный подход, интегральное направление, рефлексивно-творческое направление, психологические качества, профессиональные возможности, акмеологические инварианты.

The article it was shown that the professional competence of lawyers had been characterized by the formation of a comprehensive set of knowledge and skills, psychological qualities, professional opportunities and acmeological invariants. All other components of the person are considered to be the individual subject characteristics, they indicate the real attitude of the lawyer to the professional activity and to his personality.

Key words: professional competence, systematic approach, personal and integrative approach, integral direction, reflexive and creative direction, psychological qualities, professional opportunities, acmeological invariants.

Вступ. Одна з основоположних ознак правової держави – це правова захищеність особи, що передбачає наявність системи ефективних юридичних засобів реалізації та захисту її прав. У цій системі особливе місце посідає професійна компетентність юриста, основним завданням якого є захист прав, свобод і законних інтересів громадян. Сильна, професійна, незалежна спільнота юристів здатна істотно впливати на всі сторони життєдіяльності держави, активно допомагати в розвитку правової держави.

Україна як держава перебуває на етапі перетворень, спрямованих на зміцнення демократії та розбудову правової держави. Відбувається переоцінка цінностей в економічній,

соціальної, духовної і правової сферах життя суспільства [10, с. 919]. Проведення останніми роками масштабної судової реформи не означає, що ця реформа зачіпає лише реформування виключно судової та правоохоронної діяльності. Навпаки, її вплив дуже широкий, і стосується реформування, зокрема й юридичної науки та освіти, адже випускники юридичних вишів стають судьями, чиновниками, адвокатами, викладачами та представниками інших юридичних професій. Отже, йдеться про тих, хто управляє державою та суспільством і формує його майбутнє.

Системне реформування нашої держави – це одна з найнагальніших потреб сьогодення.

Здобуття професійної компетентності завжди було і залишається одним з основоположних пріоритетів, які постають перед вищими навчальними закладами, адже саме компетентність є найважливішою складовою частиною професіоналізму, якого в останній час так не вистачає в правозастосовчій сфері.

Зазначену тему досліджували багато відомих українських і закордонних учених, зокрема: М. Бершадський, Н. Бібік, С. Гончаренко, В. Карташев, Л. Мітіна, О. Овчарук, О. По-метун, Г. Селевко, В. Сластьонін, А. Хуторський, М. Чошанов, Ю. Чуфаровський та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження професійної компетентності юриста.

Результати дослідження. Видатний педагог, гуманіст, академік Академії педагогічних наук України С. Гончаренко підкреслював: «Кожна наука – і в цьому її неодмінна ознака – пізнає закони функціонування сфер її дійсності, яку вона вивчає, і характеризується цими законами. Але, як це не дивно, у більшості підручників, що присвячуються освіті, на відміну від підручників із суспільствознавства, фізики, хімії та інших наук, ми не знайдемо викладу законів процесу навчання. У них є опис явищ, які часто зустрічаються, є виклад законів прояву і розвитку психіки, закономірностей засвоєння, але не навчання» [2]. І навчання юристів тут також не є винятком.

Крім того, як свідчать результати теоретичного аналізу, проблема підготовки майбутніх юристів у сучасних умовах є ще недостатньо дослідженою в педагогічній теорії та педагогічній практиці. Водночас зміст навчальних дисциплін не повною мірою відповідає сучасним темпам розвитку інформаційних технологій; недостатня увага приділяється самостійній роботі студентів під час вивчення дисциплін юридичного спрямування; окрім того, студенти не завжди володіють практичними навичками роботи майбутнього спеціаліста – юриста у всіх її формах. Все це знижує рівень розвитку компетентності майбутнього юриста.

На початку дослідження даної проблематики вважаємо за необхідне дослідити визначення поняття «професійна компетентність». Так, науковець А. Кайдаш вважає, що професійна компетентність – це якість, властивість або стан фахівця, що забезпечує одночасно або послідовно його фізичні, психічні та духовні потреби, які відповідають вимогам певної професії, спеціальності, спеціалізації, стандартам кваліфікації, займаній службовій посаді тощо [4].

І. Івашкевич вважає, що професійна компетентність є особистісним новоутворенням особистості студента, що структурно складається з компонентів, які, у свою чергу, вміщують складники, що у своїй сукупності визначають певну психологічну категорію, яка так чи інакше детермінує становлення професійної компетентності фахівця. На її думку, професійна компетентність юриста складається з таких компонентів: 1) мотиваційно-цільовий компонент; 2) когнітивний компонент; 3) соціальний компонент; 4) аксіологічний компонент; 5) аутопсихологічний компонент [3].

В. Ростовська до складових елементів професійної компетентності відносить інтеграційні характеристики того типу професії, яка належить до системи «людина-людина», особистісні якості, теоретичну обізнаність як у педагогічній науці, так і в науці управління, практичну готовність до діяльності та здатність до постійного самовдосконалення [9, с. 15].

А. Петров вказує на те, що компетентність проявляється в практичній діяльності і не зводиться ні до знань, ні до вивчення будь-яких дисциплін. На його переконання, «компетентність являє собою інтегративну властивість особистості, сформовану на основі предмет-

них знань, індивідуально-психічних якостей, а також практичного досвіду та проявляється в здатності та готовності людини до практичної дії та вирішення практичних проблем» [7].

«Юридична робота, – пише відомий вчений Ю. Чуфаровський, – особлива управлінська діяльність: не власне управління, а діяльність по його забезпеченню». Юристу у своїй роботі необхідно враховувати всі сторони життя суспільства. За своєю різноманітністю професія юриста не має аналогів [11, с. 79].

Погоджуючись із зазначеними позиціями науковців і практиків, необхідно зауважити, що одним з основних напрямів формування професійної компетентності сучасного студента-юриста є практична орієнтація та запровадження методики розв'язання конкретних правових спорів. І ось чому.

Аналізуючи організацію та проведення навчання у вищих навчальних закладах юридичного спрямування можна зробити висновок, що зазвичай мають місце традиційні його форми, тобто проведення лекційних і семінарських (практичних) занять, які, здебільшого, містять інформацію, яка не відображає тенденції та процеси, що мають місце у сфері правозастосовної діяльності. Не звертається увага на огляд практики діяльності національних і міжнародних судів, діяльності державних органів та її узагальнення тощо.

База отриманих у вищому навчальному закладі теоретичних знань із багатьох навчальних дисциплін – це лише один зі складників майбутнього професійного успіху. Разом зі знаннями студент має оволодіти ще й визначеною кількістю професійних навиків, які являють собою практичний компонент. Оволодіння цими професійними навиками повинно стати другим складником, необхідним для професійного успіху. Компетентний юрист – це той, хто знає не тільки теоретичні основи права, галузеве законодавство, але й може здійснювати професійну діяльність, оволодівши сукупністю професійних навиків. Отже, необхідно дотримуватися такої формули: знання в галузі права + практичні навички = професійна компетентність [8, с. 19].

Найбільш актуальним проблемним питанням, на нашу думку, є також незадовільна ситуація зі змістом сучасних підручників і навчальних посібників, майже всі з яких містять виключно теоретичну інформацію про правовідносини, що складаються в різноманітних сферах правозастосування. Часто автори уникають аналізу судових справ, рішень винесених за конкретними справами, що надзвичайно просто отримати шляхом доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень. Дана ситуація негативно впливає на професійну компетентність юриста, а також жодним чином не наближає студентів до майбутньої діяльності у сфері правозастосування, на що вони цілком слушно звертають увагу викладачів-науковців.

Додатковим доказом затеоретизованості підготовки майбутніх українських юристів є також майже повна відсутність збірників практичних завдань для розв'язання студентами. Тому необхідна цілковита переорієнтація змісту та спрямованості семінарських (практичних) занять, які мають бути зорієнтованими не на повторення теоретичного матеріалу, а на вирішення спеціально розроблених практичних ситуацій, максимально наближених до реалій правозастосовної діяльності. У цьому плані надзвичайно слухними є слова В. Кобалевського, який майже сто років тому писав, що тільки практичний підхід надає цінності юридичній теорії [5].

Водночас зазначимо, що українським студентам не вистачає не лише збірників практичних вправ, але й методик їх розв'язання. Завтрашній юрист повинен мати чітку уяву про алгоритм юридичного аналізу практичної ситуації. Цей процес не може відбуватися хаотично, оскільки в такому разі суттєво збільшується вірогідність помилкової оцінки як сутності правового питання (спору), так і перспектив його позасудового або судового вирішення. Отже, втрачається сенс і юридичного супроводу відповідного виду діяльності.

Крім того, разом зі зміною суспільних відносин у державі, із запровадженням і втіленням у життя реформ у майже всіх сферах життєдіяльності цілої країни, відбувається також зміна національного законодавства та, як наслідок, судової практики, яка, на нашу думку, мала би посідати одне із пріоритетних місць у навчальному процесі сучасного студента-юриста.

Кроком до змін навчальної ситуації має стати запровадження завдань із розв'язання практичних правових спорів під час навчального процесу та під час складання заліків та іспитів. Юридичний факультет орієнтуватиметься на моделі, якими послуговуються європейські юридичні факультети.

До одних із засобів професійно спрямованого навчання, які дозволяють моделювати елементи практичної діяльності юриста, належать: навчально-практичні судові процеси, рольові ігри, участь у роботі клінік та інтернатур, де студенти отримують професійні навички захисту інтересів клієнта в суді першої інстанції або в апеляційному суді, альтернативних методів розв'язання спорів, консультування, ведення інтерв'ю та переговорів, дослідження фактів, розроблення законопроектів.

Ще одним шляхом до покращення професійної компетенції юриста є, на нашу думку, залучення студентів-юристів до суто практичного навчання, цей період не має бути меншим за 3 місяці.

Практичний час навчання має надати студентам можливість практичного ознайомлення із правозастосуванням і повинен здійснюватися під керівництвом юриста-практика. Він має охоплювати принаймні дві із трьох галузей: цивільне право, кримінальне право і публічне право, і може поділятися на три секції, кожна тривалістю принаймні місяць в одному або декількох місцях. Практичний час навчання може бути проведений в країні або за кордоном, у суді, прокуратурі, адміністративному органі, юридичній фірмі, нотаріаті, у господарському підприємстві або в будь-якому іншому закладі, придатному для практичного правозастосування, під керівництвом юриста. Тією мірою, в якій у межах практичного часу навчання будуть пропонуватися супроводжувальні курси, студенти мають брати в них участь. Місце практичного навчання повинне видати студенту підтвердження про його перебування на практичному навчанні і вказати обрану область права.

Ще одним негативним чинником на шляху до здобуття професійної компетентності юриста може слугувати так звана криза професійного навчання, яка на думку науковців-психологів охоплює час навчання в професійному навчальному закладі. До чинників, які її зумовлюють, варто віднести:

- незадоволеність професійною освітою і професійною підготовкою;
- перебудову провідної діяльності (випробування студента «свободою» порівняно зі шкільними обмеженнями).

У сучасних умовах цей час часто використовується на заробляння грошей, що фактично дозволяє говорити про провідну діяльність для багатьох студентів не як про навчально-професійну, а як про власне професійну (точніше – про діяльність «підробляє» – *О. Ч.*).

До шляхів її подолання відносять:

- зміну мотивів навчальної діяльності. По-перше, це орієнтація на майбутню практику. По-друге, засвоєння великого обсягу знань у вузі набагато легше тоді, коли в студента є якась ідея, цікава для нього проблема, мета. Навколо таких ідей і цілей знання ніби кристалізуються, але без ідеї знання швидко перетворюються на «купу» знань, яка навряд чи сприяє розвитку навчально-професійної мотивації;

- корекція вибору професії, спеціальності, факультету. Із цієї причини все-таки краще, якщо в студента протягом перших двох-трьох років навчання є можливість зорієнтуватися та вибрати спеціалізацію або кафедру.

Процес професійного самовизначення – це дії студента із самоаналізу, самопізнання й оцінювання власних здібностей і ціннісних орієнтацій, що призводить до кращого розуміння ступеня відповідності власних особливостей вимогам обраної професії, дії, спрямовані на розвиток у себе здібностей і можливостей в процесі професійної підготовки і навчання з метою досягнення більш повної відповідності самого себе щодо обраної професії і щодо власних настановлень. Отже, до самовизначення особистості входять процеси самопізнання (усвідомлення власних інтересів, схильностей, уподобань, особливостей свого характеру і темпераменту), оцінювання (порівняння результатів самопізнання із професійними вимогами, що висувуються обраною професією) і саморозвитку (цілеспря-

мований розвиток тих якостей, які необхідні студенту для успішного виконання майбутньої професійної діяльності).

Про професійне самовизначення студента можна говорити тоді, коли в його діяльності переважають процеси досягнення поставлених цілей, а умови соціальної і професійної ситуації розглядаються майбутнім юристом відповідно до сформульованих цілей. На основі виявлення того, що саме домінує в актуальній діяльності людини – умови професійної діяльності або його власні цілі, – можна зробити висновок про ступінь її активності в процесі професійного самовизначення, а також про те, чи здатен студент долати несприятливі умови в процесі реалізації своїх намірів. В умовах вищої школи розв'язання проблеми професійного самовизначення можливе не тільки під час вивчення загальноосвітніх дисциплін, а й у процесі опанування дисциплін інших додаткових блоків. На особливу роль заслуговують дисципліни гуманітарно-психологічного циклу, які дозволяють звертатися до ціннісно-сміслових аспектів професійної діяльності, чіткого усвідомлювання людиною життєвого вибору і прийняття відповідальності за нього [3]

Висновки. Отже, на нашу думку, професійна компетентність юриста є інтегративним особистісним утворенням теоретичних знань, практичних умінь, професійно значущих якостей, досвіду, що забезпечує ефективне виконання завдань юридичної діяльності, та є основним критерієм професійного розвитку особистості. Професійно компетентний юрист – це той, хто здатний здійснювати юридичну діяльність на високому рівні не тільки з позиції права, а й моралі, досягаючи позитивних результатів у сфері правового врегулювання суспільних відносин, захисту прав і свобод людини. Серед загальних компетенцій часто називають «уміння працювати в команді», «уміння здобувати нові знання», «знання та готовність до використання інноваційних ідей». Загальні компетенції є достатньою мірою універсальними для різних напрямів підготовки випускників, і на етапі розроблення моделі доцільно виділити та погодити необхідний мінімум компетенцій, що становлять «універсальне ядро» підготовки сучасного фахівця. Йдеться, передусім, про соціально-особистісні й організаційно-управлінські компетенції, що характеризують взаємодію людини із суспільством та іншими людьми, вміння планувати свою діяльність, приймати управлінські рішення.

Крім того, професійна компетентність допоможе юристу – випускнику ВНЗ знайти себе в професії, усвідомлюючи власну професійну роль, здобути професійний імідж, розробити власний стиль професійної діяльності, визначити для себе професійні перспективи, особливості їх досягнення та прагнення до гармонійного розвитку особистості загалом.

Список використаних джерел:

1. Біла книга з реформування української юридичної освіти (за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Європеїзація української юридичної освіти: німецько-український досвід», Київ, 21 і 22 листопада 2014 р. ; Федеральне міністерство освіти і науки Федеративної Республіки Німеччина ; Університет імені Георга Августа м. Геттінгена, юридичний факультет ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, юридичний факультет ; Центр німецького права; Німецько-український правознавчий діалог / упорядники: Р. Мельник, О. Шаблій, Б. Шлоер. – Київ : Корпорація «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка» ; Панов, 2015. – 360 с.
2. Гончаренко С. Методика як наука / С. Гончаренко. – Хмельницький : Вид-во ХГПК, 2000. – 230 с.
3. Івашкевич І. Професійна компетентність юриста як психологічна проблема / І. Івашкевич // Проблеми сучасної психології. – 2016. – Вип. 31. – С. 94–107.
4. Кайдаш А. Психологические особенности профессиональной компетентности сотрудников правоохранительных органов : дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология; психология личности; история психологии»/ А. Кайдаш. – Ставрополь : РГБ, 2006. – 230 с.
5. Кобалевский В. Очерки советского административного права / В. Кобалевский. – Х. : Госиздат Украины, 1924. – С. 30.

6. Кокун О. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : [монографія] / О. Кокун. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. – 200 с.
7. Петров П. Информационная компетентность как основа для формирования профессиональных компетенций будущих специалистов по физической культуре и спорту / П. Петров // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2010. – № 2. – С. 26–29.
8. Профессиональные навыки юриста : учебный практикум для СПО / М. Немытина и др. ; под ред. М. Немытиной. – М. : Издательство «Юрайт», 2017. – 211 с.
9. Ростовська В. Управління процесом формування професійної компетентності заступника директора з навчально-виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» / В. Ростовська. – К., 2009. – 22 с.
10. Турман Н. Науково-правове обґрунтування видів відмови прокурора від обвинувачення та проблеми застосування / Н. Турман // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 919–924.
11. Чуфаровский Ю. Юридическая психология : [учебное пособие] / Ю. Чуфаровский. – М. : Право и Закон, 1997. – 320 с.

